

Obeležja i perspektive razvoja spoljnotrgovinske razmene svežeg i prerađenog voća u SR Jugoslaviji

Jeremija Simić, Milutin Đorović, Jovan Bogdanović, Simo Stevanović

Poljoprivredni fakultet, Beograd

Sadržaj: Polazeći od prirodnih uslova i rasta tražnje za voćem i preradevinama voća na svetskom tržištu, u radu je izučavana spoljnotrgovinska razmena svežeg voća i preradevina od voća u SR Jugoslaviji. U analizu je uključeno 10 najvažnijih proizvoda. Sagledane su tendencije promena u zastupljenosti voća i preradevina od voća u strukturi izvoza i uvoza agrarnih proizvoda.

Na osnovu kretanja vrednosti izvoza i uvoza voća i preradevina, izračunati su devizni efekti, odnosno trgovinski bilans voćarsko-prerađivačkog sektora u celini i po vrstama najznačajnijih proizvodnji. U radu su izučeni osnovni faktori od kojih zavise promene u spoljnotrgovinskoj razmeni voća i preradevina voća. Ukazano je i na mogućnosti i pravce uvoza u skladu sa tendencijama i mogućnostima izvoza voća i preradevina.

Na osnovu dobijenih rezultata o prometu voća i preradevina u SR Jugoslaviji, predlaže se prilagodavanje sistemskih mera agrarne politike za podsticanje razvoja proizvodnje voća i njegovih preradevina za potrebe izvoza.

Ključne reči: Proizvodnja voća, preradevine voća, izvoz i uvoz voća, tržište voća, devizni efekti.

Uvod

U strukturi razvoja agrarnog sektora povećava se značaj i zastupljenost voćarsko-prerađivačke proizvodnje. Ova razvojna delatnost predstavlja posebno važno razvojno područje na kome se ostvaruje proizvodnja raznovrsnog voća i preradevina u funkciji jačanja spoljnotrgovinske razmene naše zemlje. Sa širenjem spoljnotrgovinske razmene svežeg voća i njegovih preradevina stvaraju se sve povoljniji ekonomski uslovi ne samo za razvoj voćarstva i njegove prerađivačke industrije, već se preko ovih grana u osnovi stvaraju ekonomske i razvojne osnove za oživljavanje privrede u celini. Pokrenuti su i procesi ubrzanog otvaranja sveta za jugoslovensku razmenu agrarnih roba, a time posebno za voće i preradevine od voća. Na veće mogućnosti proizvodnje voća i njegovih preradevina u funkciji izvoza, ukazuju i raspoložive komparativne prirodne pogodnosti. (Đorović, 1993; Ivanović, 1986).

U okviru analize spoljnotrgovinske razmene voća i preradevina, obuhvaćena su i neka sistematska pitanja i mere agrarne politike za podsticanje i usmeravanje proizvodnje voća i preradevina u funkciji rasta izvoza i povećanja deviznih efekata. Dugoročna analiza potrošnje voća ukazuje da se u našoj zemlji u narednom periodu, zbog pada kupovne moći, ne može očekivati značajnije povećanje potrošnje od sadašnjih 50-60 kg svežeg voća po stanovniku. Ova potrošnja u odnosu na potrošnju u razvijenim zemljama, sa visokim standardom ishrane, zaostaje čak nekoliko puta. Otuda, u okolnostima kada je domaće tržište ograničavajući činilac, nema druge alternative, nego da se naša zemlja u većem stepenu orijentiše na rast izvoza kao uslova za razvoj voćarstva i njegovog prerađivačkog sektora. Pri ovakvom opredeljenju treba imati u vidu i činjenicu da je današnja SR Jugoslavija po prirodnim uslovima značajno voćarsko područje.

Materijal i metode

Izučavanje spoljnotrgovinske razmene voća i preradevina od voća, zasniva se na primeni relevantnih metoda kvalitativne i kvantitativne analize. Polazi se od sagledavanja promena u zastupljenosti voća i preradevina voća u spoljnotrgovinskoj razmeni. Na osnovu podataka o kretanju vrednosti izvoza i uvoza najznačajnijih vrsta voća, primenjena je komparativna analiza ostvarenih dostignuća i ispoljenih tendencija u ostvarivanju spoljnotrgovinske razmene. Na osnovu nastalih razlika u vrednosti izvoza i uvoza voća i preradevina, izračunati su bilansi razmene za sve analizirane vrste voća. U cilju sagledavanja nastalih promena u obimu i strukturi izvoza i uvoza voća i preradevina, primenjuje se i metod dinamičke analize. Kao osnova dinamičkog sagledavanja promena u zastupljenosti izvoza, uvoza i trgovinskog bilansa voća i preradevina, korišćeni su proseci za dva četvorogodišta: za period 1989-1992. godine i za period 1996-1999. godine. Izračunata je prosečna vrednost izvoza, uvoza i trgovinskog bilansa za 10 najznačajnijih vrsta voća.

Rezultati i diskusija

Promene u zastupljenosti voća i preradevina od voća u spoljnotrgovinskoj razmeni SR Jugoslavije

Uporedo sa razvojem ukupne spoljnotrgovinske razmene poljoprivrednih i drugih agroindustrijskih roba, nastajale su različite tendencije, promena u zastupljenosti voća i preradevina. Na teritoriji sadašnje SR Jugoslavije, sa stanovišta intenziteta i pravaca promena u zastupljenosti izvoza i uvoza voća i preradevina analiziraju se dva osnovna perioda: do 1991. i od 1992. do 1999. godine.

Tab. 1. Jugoslavenski izvoz i uvoz važnijih vrsta voća i preradevina u periodu 1989-1999. godine (u hiljadama USD)
Yugoslav export and import of major fruit species and processed product over 1989-1999. (in thousands USD)

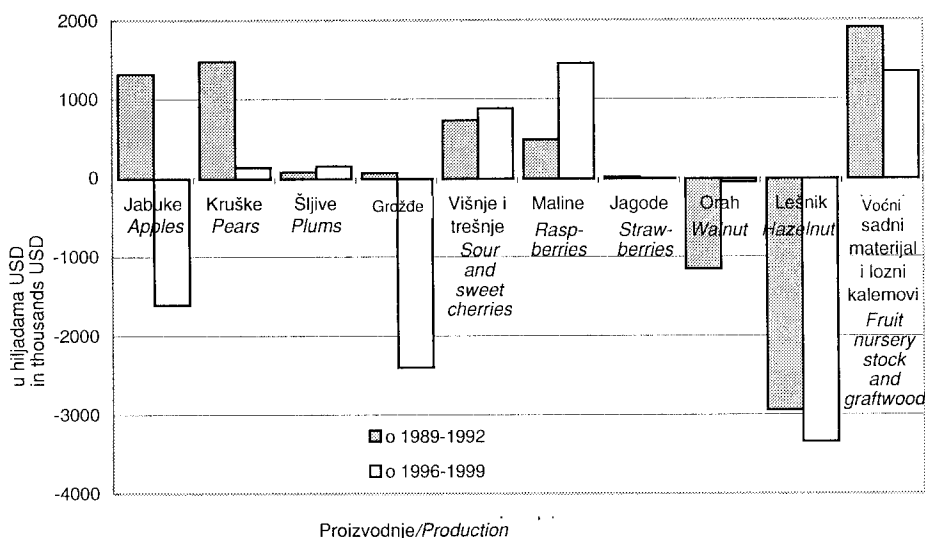
Proizvod <i>Product</i>	Ø 1989 – 1992.			Ø 1996 – 1999.			Indeks/Index 1989 -1992=100	
	Izvoz <i>Import</i>	Uvoz <i>Export</i>	Bilans <i>Balance</i> (+ -)	Izvoz <i>Import</i>	Uvoz <i>Export</i>	Bilans <i>Balance</i> (+ -)	Izvoz <i>Import</i>	Uvoz <i>Export</i>
Ukupno <i>Total</i>	101299	16338	84961	112598	19129	93469	111	117
Jabuke <i>Apples</i>	1453	123	1330	183	1778	-1595	13	1446
Kruške <i>Pears</i>	1525	35	1490	181	37	144	12	106
Šljive <i>Plums</i>	244	159	85	162	0	162	66	-
Grožđe <i>Grapes</i>	226	150	76	35	2419	-2384	15	1613
Višnje i trešnje <i>Sour and sweet cherries</i>	748	5	743	899	9	890	120	180
Maline <i>Raspberries</i>	497	0	497	1561	98	1463	314	-
Jagode <i>Strawberries</i>	34	16	18	4	3	1	12	12
Orah <i>Walnut</i>	12	1148	-1136	15	58	-43	125	5
Lešnik <i>Hazelnut</i>	0	2923	-2923	7	3337	-3330	-	114
Voćni sadni materijal i lozni kalemovi <i>Fruit nursery stock and graftwood</i>	2003	90	1913	1635	283	1352	82	314
Preradevine od voća <i>Fruit products</i>	94557	11689	82868	107916	11107	96809	114	95

Izvor: Statistički godišnjaci spoljne trgovine, Savezni zavod za statistiku, Beograd (odgovarajuće godine).

U periodu do 1991. godine u izvozu voća i preradevina sa teritorije SR Jugoslavije karakteristično je varirajuće kretanje. U prvoj polovini osamdesetih godina u strukturi izvoza agrarnih proizvoda voćarski proizvodi su imali varirajuću tendenciju. Međutim, u drugoj polovini osamdesetih godina, odnosno u periodu od 1986 do 1991. godine, dolazi do postepene stabilizacije rasta izvoza voća i preradevina. U ovom periodu posebno je bio karakterističan intenzivniji rast izvoza jagodastog voća i višnje.

U periodu 1991-1999. godine SR Jugoslavija je imala ograničavajuće faktore a koji pre svega proizilaze iz zatvorenosti svetskog tržišta i delovanja ekonomskih sankcija. Zbog ovih okolnosti rast tražnje voća i preradevina na svetskom i evropskom tržištu, imao je izrazito mali uticaj na razvoj proizvodnje i spoljnotrgovinsku razmenu voća i preradevina. Međutim, uprkos ograničavajućim činiocima nastale su značajnije promene u zastupljenosti voća i preradevina u strukturi razmene agrarnih proizvoda sa svetom.

Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku vrednost izvoza voća svežeg i preradenog u ukupnoj vrednosti izvoza sirovih i preradenih biljnih proizvoda povećano je od oko 33% u periodu 1989-1992 godine na 37,3% u periodu 1996-1999. godine. U analiziranom periodu, učešće uvoza voća i voćnih preradevina u strukturi biljnih proizvoda i njihovih preradevina povećano je od 25,7% u 1989-1992. na 34,2% u 1996-1999. godini (Graf 1).

Graf. 1. Spoljnotrgovinski bilans važnijih vrsta voća u periodu 1989-1999. godine
 Graph. 1. Foreign trade balance of major fruit species over 1989-1999

Značajno obeležje spoljnotrgovinske razmene voća i voćnih preradevina u ovom periodu ispoljava se u pozitivnom trgovinskom bilansu. Navedeni podaci o izvozu voća i preradevina od voća, ukazuju da je vrednost izvoza u odnosu na uvoz bio pozitivan, ali sa tendencijom opadanja. Izvoz voća u odnosu na uvoz iznosio je oko 620 indeksnih poena u periodu 1989-1992. godine a u periodu 1996-1999. godine oko 588 indeksnih poena (Tab. 1). U poslednjoj analiziranoj dekadi i pored nepovoljnih uslova na svetskom tržištu naša zemlja je imala znatno povoljnije rezultate razmene sa inostranstvom kod voća nego kod drugih agrarnih roba. Ovo potvrđuju podaci o ostvarenom pozitivnom trgovinskom bilansu, i postignutim značajnim deviznim efektima. Stoga je preko izvoza voća i voćnih preradevina znatno smanjen negativan trgovinski bilans poljoprivrede i agroindustrijskog sektora u celini u analiziranom periodu. Ovome su doprinele komparativne prirodne pogodnosti koje omogućavaju da se ostvaruje proizvodnja kvalitetnog voća, posebno jagodastog u skladu sa zahtevima evropskog tržišta. Nekada vodeću ulogu šljive u izvozu sada zamenjuju jagodasto i koštičavo voće, odnosno njihove preradevine. Značajan uticaj na ofanzivnije izvozne rezultate voća i preradevina, imaju raspoloživi kapaciteti hladnjača i transportnih sredstava sa rashladnim uređajima.

Opravidanost i usmeravanje uvoza voća i preradevina

Uvoz kao značajna strukturna komponenta spoljnotrgovinske razmene voća i preradevina ima više ekonomskih obeležja. Po pravilu, kao što je napred ukazano, uvoz poljoprivrednih proizvoda u celini, pa i voća i preradevina od voća uslovljen je komparativnim prirodnim uslovima koji bitno utiču na njihovu proizvodnju.

U strukturi uvoza svežeg voća zastupljene su tri osnovne grupe: u prvoj grupi je voće čija proizvodnja nije zastupljena u dovoljnim količinama ili koje se ne proizvodi u našim klimatskim uslovima (banane, pomorandže, limun i sl.); u drugoj grupi je voće koje se uvozi zbog razlike u sezoni proizvodnje (dinje, lubenice, mandarine, pistaći i sl.); u trećoj grupi je voće za koje ne postoje ograničavajući činioci proizvodnje u našim uslovima (šljiva, lešnik, orah, jabuka i dr.). Voće iz prve uvozne grupe realno je tretirati kao tzv. nekonkurentno voće, odnosno, pretežno južno voće čija se potrošnja po pravilu povećava sa rastom prihoda i sredstava za ličnu potrošnju stanovništva. Otuda se uvoz ovog voća može smatrati celishodnim i ekonomski opravdanim. Uvoz voća iz druge grupe, takode, se može smatrati opravdanim jer se uvozi izvan sezone proizvodnje u našim uslovima. Uvozom ovog voća produžava se sezona potrošnje voća. Uvoz voća iz treće grupe, po pravilu nije opravdan. Na bazi povećane domaće proizvodnje moguće je uvoz velikih količina lešnika, oraha i drugog voća kao važnih sirovina u prehrambenoj industriji svesti na minimum. Uvoz ovog voća, uglavnom, određuju razlike u domicilnim i svetskim cenama.

Podaci ukazuju i na činjenicu da se značajniji uvoz voća ostvaruje preko relativno male grupe zemalja, što je posledica sporog razvoja trgovinskih i ekonomskih odnosa naše zemlje sa drugim zemljama. Uvoz voća i preradevina, pored nerazvijenosti prerade i nedovoljno stečenih navika u potrošnji, u znatnom stepenu diktiraju neopravdano visoke cene voća na domaćem tržištu, a što je svakako posledica niske produktivnosti i njihove neekonomične proizvodnje.

Mogućnosti izbora profitabilnih programa proizvodnje voćarskih proizvoda za izvoz

U odnosu na druge agrarne proizvode za voće i preradevine voća postoje znatno povoljniji uslovi na svetskom, posebno evropskom tržištu. Na ovo ukazuju znatni deficiti za ovim proizvodima u zemljama Zapadne Evrope i Severne Amerike. U ovim zemljama na primer, deficit za voćem i povrćem dostiže i do 60% ukupnog deficita hrane. Posebno veliko interesovanje postoji za smrznuto i kvalitetno prerađeno voće, bez upotrebe šećera. Značajne mogućnosti za plasman svežeg voća i voćnih preradevina postoje u Rusiji, Ukrajini, istočnoevropskim i zemljama Bliskog istoka. U budućnosti se za podsticanje i usmeravanje izvoza voća i preradevina moraju sagledavati i prilagođavati izvozni programi proizvodnje za koje u našoj zemlji postoje relativno povoljni i komparativni prirodni uslovi kao i raspoložive povoljne tehnološke mogućnosti (Simić i Bogdanović, 1999).

Ova se proizvodnja posebno može usmeriti na proizvodnju suve šljive namenjene izvozu, a što omogućava i raspoloživi sortiment šljive: (Rutgeršteter, Kalifornijska plava, Stenlej, Italijanka i Požegača i dr.). Mogućnosti za povećanje proizvodnje šljive posebno treba iskoristiti na zemljoradničkim gazdinstvima.

Na evropskom i svetskom tržištu stvoreni su povoljni uslovi za plasman jagodastog voća i njegovih preradevina. Posebno je povećana tražnja za smrznutim jagodastim voćem u zemljama EU i drugim evropskim zemljama. Pored toga povećane su mogućnosti za povoljan plasman ovih proizvoda i u razvijenim vanevropskim zemljama (SAD i Japan). Stvaraju se povoljni uslovi i za plasman različitih preradevina jagodastog i drugog voća na svetskom tržištu (ekstrati sokova, voćni jogurti, sirupi, alkoholna pića, posebno voćno vino i dr.).

Pored proizvodnje kvalitetnog voća kao finalnih proizvoda za izvoz, neophodno je sagledati i programe proizvodnje voćnih rakija za izvoz na inostrana tržišta. Ovi programi zahtevaju da se unaprede tehnologije proizvodnje voćnih rakija na bazi poznatog i standardizovanog sirovinskog lokaliteta. Na primer, proizvodnja voćnih rakija za izvoz može se zasnivati na različitim dodacima ekstrakta lekovitog i aromatičnog bilja (Simić i Stevanović, 2000).

Razvoj izvozne voćarske proizvodnje može se ostvarivati i preko proizvodnje voćnog sadnog materijala i loznih kalemova. Ovim se pored neposrednih trgovinskih efekata, preko voćarsko-prerađivačkog sektora stvaraju mogućnosti za izvoz savremene tehnologije i za podizanje stepena valorizacije korišćenih raspoloživih prirodnih resursa, ekoloških i genetskih potencijala visokokvalitetnih voćnih vrsta i sorata.

U našoj zemlji postoje povoljni zemljišno-klimatski uslovi za proizvodnju visokokvalitetnih sorti grožđa, posebno kao sirovine za proizvodnju kvalitetnih eksportnih vina. Vino je po mnogo čemu specifičan proizvod, a ujedno i tipičan izvozni artikl. U velikoj svetskoj konkurenciji jugoslovenska vina su oduvek tražena na svetskom tržištu. Obzirom na veliku konkurenciju u svetu, najveći proizvođači, ali i kupci i izvoznici su zemlje EU, na koje je do sada bio usmeren pretežan deo jugoslovenskog izvoza vina. Pored EU, potencijalna tržišta za vina postoje i u nekim razvijenim zemljama (SAD, Japan, Kanada i dr.) (Simić, 1998).

Prilagodavanje sistemskih uslova i razrada mera podsticajne politike u funkciji razvijanja i usmeravanja spoljnotrgovinske razmene svežeg voća i preradevina

U okviru mera agrarne politike od značaja za podsticanje izvoza voća i preradevina neophodno je potpunije definisati i utvrditi kriterijume o ekonomskim, ekološkim i tržišnim standardima kvaliteta. U sprovođenju mera agrarne politike u funkciji razvoja voćarske proizvodnje i izvoza voćnih proizvoda, neophodno je obezbediti veći oslonac na rezultate strateških i tehnoloških istraživanja. Potrebna su i nova istraživanja kojima bi se potpunije istakli svi aspekti tehnoloških i razvojnih inovacija u voćarstvu u funkciji izvozne politike (Simić i Bogdanović, 1997).

Uporedo sa prilagodavanjem i dogradnjom sistemskih i drugih institucionalnih osnova, organizacionih rešenja proizvodnje voća i preradevina i u skladu sa izvoznim mogućnostima i stvorenim tržišnim uslovima, neophodno je da se potpunije razrede konkretne mere agrarne politike. U cilju podizanja modernih plantaža na posedu zemljoradničkih gazdinstava, zahteva se da se razrade i prilagode mere kreditiranja i finansiranja kojim se jača konkurentna sposobnost privrednih subjekata na inostranom tržištu. Neophodno je povezivati izvore finansiranja određenih projekata u voćarstvu, kojim bi se podigao kvalitet proizvodnje svežeg voća i preradevina voća. U okviru poreske politike neophodno je više stimulisati proizvođače da ulažu kapital i rad u voćarsku proizvodnju i da se usmeri njegovo interesovanje za celishodnije i efikasnije korišćenje raspoloživih komparativnih prirodnih uslova u određenim georafsko-ekološkim zonama pogodnim za proizvodnju biološki kvalitetnih voćnih proizvoda i njihovih preradevina.

Za ofanzivni nastup na svetskom tržištu sa agrarnim proizvodima u celini, pa i sa voćarskim, treba razviti koherentan institucionalni sistem. Na osnovama uspostavljanja ovog sistema treba obezbediti da se ostvari neposredniji uticaj tržišnih promena na razvojnu orijentaciju u voćarskoj proizvodnji i preradi voćnih sirovina. Ovo zahteva da se organizuju i osposobe odgovarajuće savezne i republičke institucije i službe u cilju podsticanja proizvodnje za izvoz pojedinih vrsta voća, uvažavajući specifične zahteve tražnje za voćnim proizvodima i preradevinama na određenim svetskim tržištima.

Određenim sistemskim rešenjima neophodno je podsticati prilagodavanje privrednih subjekata uslovima svetskog i evropskog tržišta. Takođe je potrebno markentiški uticati na podsticanje i prilagodavanje razvojnih programa u proizvodnji voća i preradevina a koji su namenjeni izvozu. U vezi sa ovim važno je da se prilagodi i zajedničko organizovanje zemljoradnika da se racionalnije i intenzivnije koriste njihovi zemljišni i drugi proizvodni kapaciteti u voćarstvu.

Zaključak

Spoljnotrgovinska razmena voća i preradevina voća predstavlja značajan razvojni segment ukupne spoljnotrgovinske razmene agrarnih proizvoda u SR Jugoslaviji. Sa povećavanjem razlika u bilansu izvoza i uvoza voćnih proizvoda značajno se doprinosi jačanju ekonomskog položaja naše zemlje na svetskom, posebno na evropskom tržištu.

Ispoljene mogućnosti za povećavanje izvoza voća i preradevina, biće moguće realizovati ukoliko se u našoj zemlji uspostavi potpuniji i efikasniji ekonomski sistem spoljnotrgovinske robne razmene agrarnih proizvoda. Ovo zahteva da se potpunije definiše politika, sagledaju perspektive i utvrde dugoročniji razvojni programi proizvodnje pojedinih vrsta voća, koje je diferencirano u određenim zemljama na evropskom i svetskom tržištu.

U tom cilju, neophodno je dograditi i unaprediti institucionalni sistem i razraditi konkretne mere agrarne politike i uspostaviti elastični režim za podršku izvozu i usmeravanju uvoza pojedinih vrsta voća i voćnih preradevina.

Treba stvoriti i afirmisati marketing strategiju u voćarskoj proizvodnji i prerađivačkoj industriji u celini, a posebno na nivou preduzeća i zadruga za primarnu proizvodnju i preradu pojedinih vrsta voća.

Podsticajne osnove za povećavanje izvoza voća i preradevina iz naše zemlje na inostrano tržište moraju se obezbediti i preko definisanja i utvrđivanja kriterijuma o ekološkim, ekonomskim i tržišnim standardima za ovu grupu proizvoda. Ovo zahteva da se razrade odgovarajuće sistemske, organizacione, ekonomske i druge osnove. Takođe je neophodno obezbediti odgovarajuću kadrovsku strukturu, za uvođenje sistema i politike upravljanja kvalitetom u proizvodnji, preradi i prometu voća u Jugoslaviji, posebno u izvoznoj sveri primenom međunarodnih standarda JUS ISO serije 9.000 i JUS ISO serije 14.000.

Literatura

- Dorović, M. (1993): Istraživanje tražnje i potrošnje poljoprivrednih proizvoda, Nauka, Beograd.
- Ivanović, S. (1986): Agrarni protekcionizam i njegov uticaj na jugoslovenski izvoz. Savez poljoprivrednih inženjera i tehničara Jugoslavije i Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd.
- Simić, J., Bogdanović J. (1997): Prilagodavanje razvojne i mere agrarne politike za podsticanje izvoza agrarnih proizvoda. Ekonomski anali (vanredni broj), Beograd.
- Simić, J. (1998): Održivi razvoj poljoprivrede i usmeravanje proizvodnje biološki kvalitetnih agrarnih roba. Prilog u monografiji „Društveni i ekonomski razvoj agrara“, Poljoprivredni fakultet, Beograd.
- Simić, J., Bogdanović, J. (1999): Tržišne determinante sagledavanja i finansiranja izvoznih programa proizvodnje agrarnih roba. Zbornik radova, Naučno društvo ekonomista Jugoslavije, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Simić, J., Stevanović, S. (2000): Tržišne determinante upravljanja održivim razvojem agroindustrijske proizvodnje, VII Međunarodni simpozijum „Menadžment promena“, Fakultet organizacionih nauka, Beograd.

Primljeno: 24. 04. 2001.

Prihvaćeno: 19. 04. 2002.

PROPERTIES AND ASPECTS IN FOREIGN TRADE CONCERNING FRESH AND PROCESSED FRUITS IN THE FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

Jeremija Simić, Milutin Đorović, Jovan Bogdanović

Faculty of Agriculture, Belgrade

Summary

In the early nineties', a gradual stabilization in terms of the increase in the export of fresh and processed fruits (small fruits and sour cherry) occurred. Due to sancations imposed on the Federal Republic of Yugoslavia, a rise in demand at the foreign market for fresh and processed fruits had no effect on production development and foreign trade of the stated items in Yugoslavia over the same period.

A positive rising trade balance (from 84.96 to 93.47 mil.\$) is a fundamental trait in terms of foreign trade. Fresh and processed fruit export resulted in a substantial decrease in negative trade balance of the agroindustrial sector. Plum, up to recently a leading fruit crop, has been surpassed by small fruits and sour cherry.

The import of the fruits with no limiting factors in terms of the production (plum, hazelnut, walnut, apple, etc) cannot be justified. The mentioned import has mainly been determined by the differences in domestic and foreign prices. The highest share of the import has been realized via few countries due to non-developed relations concerning the foreign trade between Yugoslavia and abroad.

Systematic measures should lead to adaptation of economy sectors towards the foreign market requirements, which primarily relates to agricultural households as a basic sector in fruit growing.

Author's address:
Prof. dr Jeremija Simić
Poljoprivredni fakultet
Nemanjina 6
11080 Beograd-Zemun, Yugoslavia